

Joanna Szerszunowicz
Uniwersytet w Białymstoku

Semantyka i konotacje referencjalnych luk leksykalnych w perspektywie kontrastywnej

1. Luki jako przedmiot badań

1.1. Stan badań nad lakunarnością

Używany powszechnie w potocznej odmianie języka polskiego wyraz *luka* ma znaczenie definiowane jako 'miejsce niezapełnione czymś, niezajęte, puste, wolne; przerwa, wyrwa, szczelina' (USJP 2: 479), 'zwłaszcza miejsce po czymś lub na coś, czego brakuje' (ISJP 1: 780). Jak podaje *Inny słownik języka polskiego*, „luki w jakiejś dziedzinie (...) to braki lub niedobory w nich' (ISJP 1: 780). Słowo *luka* jest komponentem takich stałych połączeń wyrazowych, jak *luki w pamięci*, *uzupełniać luki w wykształceniu/wiedzy*, *luki prawne/luki w prawie*, *luka techniczna/luka technologiczna* (WSFJP: 362; USJP 3: 479).

Występowanie omawianej jednostki leksykalnej nie ogranicza się do polszczyzny kolokwialnej. Wyraz *luka* bywa również wykorzystywany jako termin naukowy, którym posługują się specjaliści różnych dziedzin. Niezależnie od rodzaju opracowywanego materiału i przyjętej metodologii, generalizując, można przyjąć, że luki rozumiane są jako puste miejsca w danym obszarze badawczym.

Luki były przedmiotem analiz naukowych w Rosji już w XIX wieku, jednak dopiero rozwój etnopsycholingwistyki w latach 70- i 80-tych ubiegłego stulecia zaowocował pogłębionymi studiami nad lakunarnością. Prowadzono je głównie w ramach badań nad komunikacją międzykulturową (Schröder 2006). Należy podkreślić, że amerykański lingwista Kenneth L. Hale rozwijał niezależnie od naukowców rosyjskich podobną teorię luk w swoich

pracach poświęconych językowi i kulturze rdzennych mieszkańców Australii (por. Schröder 2006: 74)¹.

Badania lakunarności, prowadzone głównie na gruncie niemieckim, amerykańskim i rosyjskim, mają często charakter interdyscyplinarny, co ma związek ze specyfiką ich przedmiotu. Współcześnie zjawisko lakunarności analizowane jest przez specjalistów z różnych dziedzin, badających luki w rozmaitych obszarach, wśród których do najważniejszych należą między innymi: przekład (Dagut 1981, Panasiuk 2005, 2009, Cvilkaitė 2006), komunikacja (Markovina 1993, Sternin, Sternina 2003, Ertelt-Vieth 2003, Jolowicz 2006), leksykografia (Szerszunowicz 2013a), reklama (Grodzki 2003), film (Sard 2006) oraz glottodydaktyka (Turunen 2006). Warto dodać, że wyniki tych badań mają duże zastosowanie praktyczne, na przykład w translacji czy nauczaniu języków obcych.

1.2. Jednostki lakunarne w badaniach językoznawczych

Luki językowe najprościej i najzwięźle definiuje się jako braki w systemie językowym (Wipprecht 2005)². Warto zwrócić uwagę na fakt, że termin *luka językowa* nie występuje w kilku opracowaniach, w których zgromadzone zostały terminy z zakresu językoznawstwa czy przekładoznawstwa³. Podaje go natomiast słownik zatytułowany *Terminologia tłumaczenia* (TT: 57)⁴, w którym znajdujemy następujące objaśnienie omawianego terminu:

Nieobecność w <języku docelowym> jakiegoś słowa, pojęcia, wyrażenia czy konstrukcji, istniejącej w <języku wyjściowym>.

Np. 1. Halloween => święto charakterystyczne dla krajów anglofońskich. // 2. Can you give me a lift to the university? => Czy możesz mnie podrzucić na uniwersytet? // 3. She is a name-dropper. => Lubi chwalić się swymi koneksjami. (lub) W konwersacji ciągle powołuje się na znajomość ze znanymi osobami.

¹ W perspektywie międzykulturowej (Sorokin, Markovina 1989: 23) przedstawiają relacje między jednostkami nielakunarnymi i lakunarnymi, ujmując je w serii następujących opozycji: zrozumiałe – niezrozumiałe, zwykłe – niezwykłe, znane – nieznanne itp.

² Wykaz wybranych prac poświęconych zjawisku lakunarności w języku i kulturze zawiera monografia zbiorowa *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung* (2006: 328–347).

³ Terminu *luka językowa* nie podają m.in.: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (EJO 1999), *Mała encyklopedia przekładoznawstwa* (MEP 2000), *Słownik dydaktyczny terminologii translatorskiej* (SDTT 1991), *Tezaurus terminologii translatorskiej* (TTT 1993).

⁴ W cytowanym opracowaniu podano również obcojęzyczne odpowiedniki tego terminu: ang. *lacuna*, hiszp. *vacío*, niem. *Lücke* (TT: 57).

Uwaga 1. Luka może dotyczyć pewnych zjawisk społeczno-kulturowych, nieznanymi społeczeństwu docelowemu.

Uwaga 2. Wobec luki <tłumacz> może odwołać się do różnych <technik przekazu>, takich jak: <zapożyczenie>, <kalka>, <adaptacja>, <pe-ryfraz>, <kompensacja>, <przypis tłumacza>.

Uwzględnienie tego terminu w cytowanym opracowaniu wskazuje na jego duże znaczenie w perspektywie kontrastywnej⁵. Zestawienie dwóch języków pokazuje, że luki występują na różnych poziomach: bada się je w systemie fonologicznym, leksykalnym, gramatycznym (Szerszunowicz 2013b). Można również analizować luki w repertuarach gatunków i aktów mowy w poszczególnych wspólnotach językowych (por. Szerszunowicz 2014).

Jeśli chodzi o leksykę, analiza materiału pochodzącego z dwóch języków pozwala wskazać podobieństwa i różnice w zasobach słownictwa, jakimi dysponują użytkownicy każdego z nich. A. Wierzbicka (1992: 20) wskazuje na różnice w konceptualizacji jako jedną z przyczyn w rozbieżnościach leksykalnych występujących w poszczególnych systemach. Można założyć, że badanie zbiorów wyrazów danych języków w ujęciu kontrastywnym umożliwi znalezienie luk, czyli miejsc pustych w porównywanych systemach zwłaszcza leksyke (Lehrer 1970, 1974, Bentivogli, Pianta 2000, Wipprecht 2005).

Według M. Daguta (1981) wyróżnia się dwa podstawowe rodzaje luk, mianowicie językowe i kulturowe. Luki o charakterze językowym występują w sytuacji, gdy dane pojęcie realizowane za pomocą jednostki leksykalnej może nie być wyrażane w języku docelowym za pomocą wyrazu, przy czym znaczenie to jest znane w kulturze docelowej. Przykładowo, polski wyraz *doła* nie ma odpowiednika wyrazowego w języku angielskim, w którym synonimem polskiego słowa jest wyrażenie *day and night*. Warto zwrócić uwagę na fakt, że luki językowe mogą być uwarunkowane systemowo. Na przykład, wiele niemieckich rzeczowników i przymiotników złożonych ma polskie odpowiedniki wielowyrazowe, co ilustruje następujące zestawienie: *nasskalt* – *wilgotny i zimny*, *pechschwarz* – *czarny jak smoła*, *das Nebenprodukt* – *produkt uboczny*⁶.

⁵ Należy zaznaczyć, że luki można również badać w perspektywie jednojęzycznej.

⁶ Podobnie jest w przypadku wielu compositów w języku angielskim: przykładowo wyraz *facepalm* ma polski odpowiednik opisowy *gest polegający na zakryciu twarzy dłonią, wyrażający wstyd, zażenowanie lub frustrację*. Warto zwrócić uwagę, że w angielszczyźnie możliwy jest również zapis *face-palm* lub *face plam*. W zależności od przyjętych kryteriów, ostatni zapis może być traktowany jako rzeczownik złożony lub wyrażenie z pogranicza leksyki i frazeologii.

O lukach kulturowych mówimy w przypadku wyrazów nazywających zjawiska, przedmioty, zwyczajnie itp. osadzone w kulturze wyjściowej, a więc przekazujących znaczenia, które muszą być eksplikowane w kulturze docelowej, ponieważ nie są one znane użytkownikom języka docelowego (m.in. nazwy realiów; przykładowo, w języku polskim *bigos*, *kierpce*; inne jednostki leksykalne o silnym osadzeniu kulturowym, np. pol. *pisior* 'negatywnie o członku lub sympatyku partii PiS', *platfus* 'negatywnie o członku lub sympatyku partii PO').

Warto również zwrócić uwagę na fakt, że lakunarność jednostek leksykalnych podlega gradacji: są wśród nich luki, których ekwiwalenty mimo swojej wielowyrazowości nie wykazują dużych różnic na płaszczyźnie stylistycznej i konotacyjnej (np. pol. *ćwierćwiecze* – ang. *a quarter of a century*), ale występują też nacechowane jednostki lakunarne, których odpowiedniki mają charakter neutralny – przekazują one znaczenie przy jednoczesnej utracie nacechowania wyrazu i jego asocjacji, które są żywe w języku wyjściowym (np. pol. *katol* – ang. *a pejorative name for a person of Catholic denomination*).

W niniejszym artykule omówione zostaną zagadnienia związane z semantyką i konotacjami takich właśnie jednostek, z którymi wiąże się zjawisko określane mianem *luk referencyjnych*. Są one nośnikami nie tylko sensów, ale przekazują również treści kulturowe. Ponadto wiele z nich ma duży potencjał konotacyjny. Stanowią więc grupę jednostek o szczególnym znaczeniu z punktu widzenia leksykografii oraz translatoryki (Szerszunowicz 2013a, 2013b). Wybrane przykłady polskich wyrazów, które są źródłem luk referencyjnych zostaną poddane analizie w perspektywie polsko-angielskiej z uwzględnieniem ekwiwalencji systemowej i przekładowej.

2. Ekwiwalencja międzyjęzykowa a luki leksykalne

2.1. Ekwiwalencja systemowa

W perspektywie kontrastywnej wyróżnia się dwa rodzaje ekwiwalencji: przekładową i systemową (por. Dobrovol'skij 2011). Ekwiwalencja systemowa, jak sama nazwa wskazuje, zachodzi między elementem języka wyjściowego i jego odpowiednikiem na poziomie systemowym: określona jednostka (np. wyraz) języka wyjściowego ma systemowy odpowiednik w języku docelowym (którym może być dla danego słowa języka wyjściowego wyraz lub wyrażenie o charakterze deskryptywnym w języku docelowym). Wyniki badań w tym zakresie mają zastosowanie praktyczne – wykorzysty-

wane są między innymi w dwu- i wielojęzycznej leksykografii. W ujęciu leksykalno-semantycznym, przyjmując kryterium stopnia tożsamości jednostki języka wyjściowego i jej odpowiednika w języku docelowym, O. Kade (1968) wyróżnia kilka rodzajów ekwiwalencji.

Pierwszy typ to ekwiwalencja absolutna (ang. *absolute equivalence*), która zachodzi w sytuacji, gdy jednostki języka wyjściowego i docelowego mają identyczne znaczenia. Do ekwiwalentów absolutnych należą do nich przede wszystkim terminy, które używane są w identycznych znaczeniach w obu językach, na przykład polski termin *zdanie* jest w pełni tożsamy z angielskim odpowiednikiem *sentence* (Burkhanov 2003: 96). Poza terminami większość jednostek spełniających kryteria ekwiwalencji absolutnej to jednostki, które precyzyjniej określa się mianem ekwiwalentów quasi-absolutnych: wyrazów, które przekazują tę samą treść, ale różnią się pewnymi cechami, na przykład frekwencją lub nacechowaniem. Przykładowo, włoski wyraz *lasagna* ma odpowiedniki absolutne zarówno w polskim, jak i w angielskim⁷, które przy pełnej korespondencji semantycznej różnią się w sferze konotacyjnej – w polskim i angielskim nazwa nacechowana jest obcością i kojarzona jest z kulturą włoską, podczas gdy w języku włoskim nazwa ta nie jest nośnikiem obcości, a raczej swojskości (por. Taylor 1998: 48).

Ekwiwalencja fakultatywna (ang. *facultative equivalence*) ma miejsce, kiedy jednostka języka wyjściowego ma wiele odpowiedników w języku docelowym. Taka relacja zachodzi między angielskim czasownikiem *to get* a jego polskimi odpowiednikami, którymi są między innymi polskie wyrazy ‘dostać’, ‘odziedziczyć’, ‘zanieść/zawieźć’, ‘przywieźć’, ‘zyskać’, ‘kupić’, ‘odebrać’, ‘wziąć’, ‘złapać’, ‘pojechać (czymś)’, ‘zrozumieć’, ‘złościć’, ‘namówić’ (WSAP: 496–497). Podobnie jest w przypadku włoskiego słowa *girare* i jego polskich ekwiwalentów, do których należą na przykład następujące czasowniki: ‘obracać’, ‘odwrócić’, ‘skrócić’, ‘skierować’, ‘chodzić’, ‘przechadzać się’, ‘obejść’, ‘objechać’, ‘przekształcić’, ‘nakręcić’ (film), ‘żyrować’, ‘krążyć’, ‘chodzić po głowie’ (WSWP 2: 150–151). Wymienione czasowniki w języku polskim mają nie jeden ekwiwalent, a szereg odpowiedników o różnej semantyce.

Inna relacja między elementami różnych języków to ekwiwalencja częściowa (ang. *approximate equivalence*), która zachodzi między elementem języka wyjściowego a odpowiednikiem częściowo pokrywającym się z nim znaczeniowo. Na poziomie systemowym relacja ekwiwalencji częściowej zachodzi między polskim wyrazem *nauka* a angielskim słowem *science*. *Uni-*

⁷ Do obu języków, tj. polskiego i angielskiego, wyraz *lasagna* został zapożyczony z języka włoskiego (Witaszek-Samborska 2005: 92).

wersalny słownik języka polskiego podaje, że nauka to: ‘ogół wiedzy ludzkiej ułożonej w system zagadnień, wyrażonej w sądach prawdziwych i przypuszczeniach’, ‘dyscyplina badawcza odnosząca się do pewnej dziedziny rzeczywistości’, ‘zespół poglądów stanowiących usystematyzowaną całość i wchodzących w skład określonej dyscypliny badawczej; teoria, doktryna’, uczenie się, kształcenie się lub uczenie, kształcenie kogoś; lekcje, studia, edukacja’, ‘pouczenie, wskazówka, morał, przestroga’ (USJP 2: 862).

Z kolei *Macmillan English Dictionary* definiuje wyraz *science* w następujący sposób: ‘the study and knowledge of the physical world and its behaviour that is based on experiments and proven facts and is organised into a system; an area of study that uses scientific methods’, ‘a scientific subject such as chemistry, physics, or biology’, ‘an organised way of making, arranging, or dealing with something’ (M: 1268) [‘badanie i wiedza dotyczące świata i jego zachowania, oparte na eksperymentach i udowodnionych faktach, tworzące system’, ‘przedmiot taki jak chemia, fizyka i biologia’, ‘zorganizowany sposób wykonywania, porządkowania lub rozwiązywania czegoś’⁸]. Przytoczone objaśnienia analizowanych słów pozwalają wywnioskować, że wyrazy *nauka* i *science* to ekwiwalenty częściowe. Pomijając pomniejsze różnice między analizowanymi jednostkami leksykalnymi, można stwierdzić, że polski rzeczownik *nauka* nie zawiera w swoim znaczeniu komponentu ‘odnoszący się do przyrody’, który jest składnikiem znaczenia angielskiego odpowiednika⁹.

Jeżeli jednostka języka wyjściowego nie posiada wyrazowego odpowiednika w języku docelowym, ma ona ekwiwalent zerowy (ang. *zero equivalent*). Jak już wspomniano, luki mogą mieć dwojaki charakter, mianowicie językowy i kulturowy. W perspektywie włosko-polskiej włoski rzeczownik *cullacino* ma trzy znaczenia, które muszą być parafrazowane, ponieważ nie mają w polszczyźnie odpowiedników wyrazowych. Słowo to jest używane do nazwania resztki płynu na dnie naczynia, śladu po mokrym naczyniu (na przykład na stole) oraz piętki kiełbasy (WSWP 1: 666). Do luk kulturowych należą rozmaite wyrazy, w tym nazwy realiów materialnych (np. właściwe danej kulturze nazwy instytucji, obiektów architektonicznych, ubiorów, narzędzi, tańców, potraw itp.) oraz niematerialnych (nazwy pojęć kulturowych właściwych danej wspólnocie). W międzyjęzykowym ujęciu systemowym muszą być one eksplikowane: przykładowo, *haggis* to szkocka ‘potrawa z podróbek

⁸ Wszystkie tłumaczenia w artykule pochodzą od autorki tekstu.

⁹ Ten składnik zawiera również francuski rzeczownik *science*, natomiast nie ma go – podobnie jak polski wyraz *nauka* – rosyjskie słowo *nauka* (pro. Burkhanov 2003: 126–127).

baranich' (WSAP: 534), natomiast *bigos* – 'stewed dish made of sauerkraut and/or fresh cabbage, meat and mushrooms' (WSPA: 55)¹⁰.

2.2. Ekwiwalencja tłumaczeniowa

Drugim rodzajem ekwiwalencji, ekwiwalencja przekładowa, zwana również translatoryczną, zachodzi między jednostką leksykalną a elementami stanowiącymi jej odpowiedniki w translacie, a więc w danym tekście. W tłumaczeniu ważne jest użycie wyrazu w danym tekście, które tłumacz interpretuje, dokonując wnikliwej analizy oryginału. A. Głaz (1998: 185) zwraca uwagę na przydatność pojęć profilu i profilowania w tłumaczeniu. Należy zgodzić się z badaczem, że ich wykorzystanie usprawnia wybór właściwego odpowiednika. Liczba kontekstów użycia jest w zasadzie nieograniczona, co oznacza, że można podać wiele ekwiwalentów przekładowych, które tworzą szereg jednostek różniących się pewnymi cechami, decydującymi o ich dopasowaniu do analizowanego kontekstu (Adamska-Sałaciak 2012).

Dla doboru ekwiwalentu przekładowego duże znaczenie ma rozumienie jednostki przekładowej, a precyzyjnie mówiąc, określenie jej granic. Należy podkreślić, że wyraz nie może być utożsamiany z jednostką przekładową, która miewa różną postać, tzn. może być mu równa, ale może być – i częściej – od niego większa. W procesie przekładu dąży się więc do jak najwłaściwszego przetłumaczenia nie tyle wyrazu, co właśnie jednostki przekładowej. W translacie wyraz może mieć wykładnik językowy w rozmaitej postaci (np. przedrostka, końcówki osobowej, wyrazu), a w niektórych kontekstach może wykładników formalnych w ogóle nie mieć.

Omawiając przykład jednostek lakunarnych, należy odnieść się do nieprzekładalności. Niewystępowanie korespondującej jednostki leksykalnej w języku docelowym nie oznacza nieprzekładalności danego wyrazu, bowiem możliwe jest przekazanie jego sensu w języku docelowym za pomocą innych środków językowych, dobranych tak, aby można było odtworzyć sens oryginału dzięki wykorzystaniu nietożsamyh elementów języka docelowego. Można natomiast założyć, że mimo zastosowania ich dojdzie do znacznych strat w translacie, które do pewnego stopnia pozwoli zmniejszyć właściwy wybór strategii translatorskich i umiejętnie zastosowanie technik tłumaczeniowych.

¹⁰ Warto zwrócić uwagę na fakt, że w niektórych dwujęzycznych opisach słownikowych uwzględnia się informację o kulturowym charakterze, na przykład definicję nazwy *bigos* w *Słowniku polsko-szwedzkim* (SPSz: 25) i w opracowaniu *Polsko-český slovník* (PČS 1: 86) zawierają informację o narodowym charakterze potrawy.

Istnieją dwie podstawowe strategie, mianowicie adaptacja i egzotyzyzacja. Pierwsza z nich, zwana również udomowieniem, w ujęciu wąskim rozumiana jest jako zastąpienie elementów języka wyjściowego równoważnymi funkcjonalnie elementami docelowymi (Vinay, Darbelnet 1957), w szerszym – to strategia tłumaczenia wolnego zorientowana na odbiorcę (MEP: 27). Druga z wymienionych strategii, egzotyzyzacja, definiowana jest jako nasycenie translatu nośnikami obcości, czyli elementów przywołujących u odbiorcy „skojarzenia z obcymi krajami, kulturami i językami” (Lewicki 1993: 23). Wykorzystanie jej w przekładzie wiąże się z wprowadzeniem do translatu dużej liczby kalk i zapożyczeń z języka wyjściowego (MEP: 67).

Istnieją rozmaite techniki tłumaczenia leksykalnych jednostek lakunarnych. W niektórych kontekstach możliwe jest wprowadzenie do translatu jednostki w postaci wyrazu-cytatu lub kalki. W pewnych sytuacjach korzystne bywa również posłużenie się odpowiednikiem funkcjonalnym: w danym kontekście stosuje się substytucję, która polega na zastąpieniu jednostki lakunarnej innym wyrazem o podobnym znaczeniu, który może być na przykład hiperonimem substytuowanego słowa (np. pol. *butelka żubrówki* – ang. *a bottle of vodka*).

Do często wykorzystywanych technik należy parafraza kulturowa, w której wykorzystywane jest podobieństwo desygnatu kultury wyjściowej nazywanego za pomocą danej jednostki leksykalnej do danego desygnatu kultury docelowej. Odniesienie to wprowadzane jest do tekstu za pomocą operatorów takich jak *coś podobnego do ...* lub *coś przypominającego ...*. Przykładowo, włoska nazwa *colomba* może być sparafrazowana poprzez odwołanie się do znanej w kulturze docelowej babki. Parafraza nazwy *colomba* mogłaby mieć w języku polskim następującą postać: *lekkie ciasto drożdżowe w kształcie gołębia, przypominające babkę*.

W wielu przypadkach w translacie pojawia się eksplikacja znaczenia danej jednostki lakunarnej, czyli opisowe przedstawienie jej znaczenia w języku docelowym. Zastosowanie omawianej techniki ilustruje następujący przykład: angielska nazwa *marmite* może być przetłumaczona na język polski za pomocą ekwiwalentu opisowego *pasta z drożdży i wyciągu z warzyw, którą smaruje się chleb*. Warto dodać, że objaśnienia znacznie różnią się długością i stopniem szczegółowości.

Należy zaznaczyć, że często stosowane są kombinacje powyżej przedstawionych technik. Po wyrazie-cytacie lub kalce może następować objaśnienie wewnątrztekstowe lub przypis objaśniający, ułatwiający odbiorcy zrozumienie tłumaczenia. Przypisy objaśniające wprowadzane są do translatu stosunkowo rzadko. Pojawiają się one w przypadku konieczności podania

odbiorcy pewnych elementów wiedzy kulturowej koniecznej do zrozumienia danego tekstu.

Ponadto w pewnych sytuacjach tłumacz może zdecydować się na opuszczenie elementu lakunarnego. Zastosowanie tej techniki wiąże się z dużymi utratami w translacie, które obserwujemy na różnych płaszczyznach, na przykład semantycznej i stylistycznej. Z tego powodu powinna być ona stosowana w wyjątkowych sytuacjach i – w miarę możliwości – łączona z zastosowaniem kompensacji w tekście docelowym.

3. Analiza wybranych polskich jednostek lakunarnych w ujęciu kontrastywnym (na przykładzie systemowych i tłumaczeniowych angielskich ekwiwalentów polskich jednostek lakunarnych)

3.1. *Moher*

Uniwersalny słownik języka polskiego podaje dwa znaczenia słowa *moher*, mianowicie 'miękką i puszystą wełną kóz angorskich' oraz 'wyrób z tej wełny' (USJP 2: 701). We współczesnej polszczyźnie wyraz ten ma również znaczenie przenośne o silnym osadzeniu kulturowym. W użyciu figuracywnym omawiana nazwa wyraża następujący sens: 'starsza osoba identyfikująca się z konserwatywnym ruchem kościoła katolickiego, słuchająca Radia Maryja, zwolennik polityków związanych z ojcem Tadeuszem Rydzykiem' (SP: 155). Omawiana jednostka jest derywatem frazeologizmu *moherowe berety* – wyrażenia, które występuje w wielu tekstach kultury. O utrwaleniu znaczenia metaforycznego w języku polskim świadczy również utworzenie neologizmu *moheroidy* (Potent 2009), który jest kontaminacją dwóch jednostek leksykalnych, mianowicie *moher* i *hemoroidy*.

W celu ustalenia, jak wyraz *moher* rozumiany jest przez rodzimych użytkowników języka polskiego, przeprowadzone zostało badanie ankietowe. Jego respondentami byli ludzie w wieku 20–25 lat, których zadaniem było zdefiniowanie słowa *moher* oraz dwóch innych jednostek leksykalnych mających konotacje kulturowe¹¹. Analiza odpowiedzi pozwala stwierdzić, że wszyscy ankietowani mają świadomość, że wyraz ten ma zarówno znaczenie dosłowne, jak i przenośne. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w opi-

¹¹ Badaniem ankietowym objęto 117 studentów Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku. Zostało ono przeprowadzone w ramach badań nad lakunarnością w kwietniu i maju 2014 roku. Respondenci byli proszeni o objaśnienie znaczeń trzech wyrazów (*moher*, *słoił*, *Warszawka/warszawka*).

sach znaczeń sporządzonych przez uczestników badania wystąpiły dość liczne składniki, wśród których największą liczbę wystąpień odnotowano dla następujących komponentów: 'w starszym wieku' (100%), 'słuchająca Radia Maryja' (98%), 'często chodząca do kościoła' (83%), 'religijna' (64%), 'irytująca' (52%), 'roszczeniowa' (41%), 'konserwatywna' (39%), 'narzekająca' (28%), 'narzucająca innym swoje poglądy' (11%), 'uważająca się za osobę prawą' (5%), 'agresywna' (3%).

Polski wyraz *moher* jest zapożyczeniem z angielszczyzny, a znaczenia angielskiego słowa *mohair* pokrywają się z tymi, które podane są w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego*. Polska nazwa *moher* użyta w znaczeniu przenośnym ma więc ekwiwalent zerowy w języku angielskim (SZAWP: 139), co oznacza, że jego ekwiwalent systemowy będzie mieć charakter opisowy. Problemem w ustaleniu angielskiego odpowiednika systemowego jest nieostrość znaczenia: aby zaproponować ekwiwalent konieczne jest wskazanie konstytutywnych elementów figuratywnego znaczenia analizowanego wyrazu.

Spełniający powyższe kryteria angielski ekwiwalent systemowy będzie więc dość rozbudowany. Przykładowo, angielski odpowiednik polskiego słowa *moher* może mieć następującą postać: *depreciatively about elderly people who identify themselves with the beliefs expressed by the conservative movement of Polish Catholicism, listening to Radio Maryja and supporting Redemptorist Tadeusz Rydzyk*. Proponowana eksplikacja zawiera podstawowe składniki znaczenia i przekazuje informację o wartości stylistycznej definiowanego słowa. Należy podkreślić, że jest to ekwiwalent na poziomie systemowym, który może być – i z reguły jest – zupełnie inny od odpowiednika przekładowego.

Dobór ekwiwalentu tłumaczeniowego uwarunkowany jest kontekstowo, stąd w celu ustalenia najwłaściwszej reprezentacji słowa użytego w oryginalnie konieczna jest wieloaspektowa analiza tekstu. Umożliwi ona określenie funkcji wyrazu w danym kontekście oraz prześledzenie, które komponenty znaczenia dominują w przekazie. Przykładowo, w poniższym fragmencie nazwa *mohery* występuje w kontraście do wyrazu *lemingi*:

Tymczasem w Polsce, w dyskursie publicznym, nadal dominuje myśl pisowska i wizja świata Kaczyńskich, którzy nie schodzą ze swojego sanacyjnego planu i wyczekują kolejnej szansy na zainstalowania IV RP. Już się dowiedzieli, że mohery potrafią sromotnie przegrać z lemingami, że Polacy wolą być w pubie niż na wiecu ze Zbigniewem Ziobrą. (NKJP: M. Janicki, W. Władysław, *Grill, real i oral*, „Polityka” 2661, 5.07.2008).

Wyrazy te są ważnymi elementami stylotwórczymi, istotnymi dla organizacji zdania, w którym występują. Z tego powodu spośród potencjalnych ekwiwalentów tłumaczeniowych za odrzucić należy deskryptywne odpowiedniki

o charakterze neutralnym, na przykład *elderly persons supporting the political views of Redemptorist Tadeusz Rydzyk* czy też *avid Catholics, bigots*. Można je wykorzystać jako objaśnienie dosłownego tłumaczenia: zabieg ten pozwoli z jednej strony na zachowanie stylu oryginału, z drugiej – na przekazanie sensu, którego nośnikami są oba rzeczowniki. Wykorzystanie tej techniki ilustruje poniższe tłumaczenie przytoczonego powyżej fragmentu:

For the time being in Poland, in public discourse, the PiS thought dominates and so does the Kaczyńskis' vision of the world, who do not leave their reorganisational plan and are waiting for another chance of installing the Fourth Republic of Poland. They have already found out that mohairs, old conservative Catholics, can lose with lemmings, young people whose knowledge about the world is based on the tv and Internet information,, and that Poles prefer being in a pub to being mass meeting with Zbigniew Ziobro.

Konieczne również było uzupełnienie translatu krótką eksplikacją użytego metaforycznie wyrazu *lemingi*. Niezbyt długie wyjaśnienia nie obciążają zbytnio tekstu, a pozwalają na użycie obu rzeczowników, które wystąpiły w oryginale.

W innym tekście publicystycznym wyraz *mohery* użyty został jako jeden ze składników enumeracji:

Jednak dopiero dziś lęk mandarynów okazał się uzasadniony. Kaczyński odebrał im władzę właśnie odwołując się do tej nieusatisfakcjonowanej większości. Ciemnogród, mohery, antykomuniści, staroświeccy patrioci, tradycjonałiści – wszyscy oni usłyszeli dwa lata temu to, co zawsze chcieli usłyszeć. (NKJP: R. Krasowski, *Trumny Michnika i Kaczyńskiego*, „Polityka” 2624, 13.10.2007)

Wyliczenie składa się z pięciu elementów, wśród których jeden jest dwuwyrazowy. Zachowanie metaforycznego charakteru nazwy wydaje się raczej trudne, ponieważ rozbudowana parafraza znaczenia figuratywnego zakłóciłaby rytm wyliczenia¹². Utrzymanie charakteru oryginału możliwe jest dzięki wprowadzeniu krótkiego odpowiednika wyrazu *mohery*:

However, it is only today that mandarins' fear turned out to be justified. Kaczyński took power from them referring to the very dissatisfied majority. Reactionaries, conservative Catholics, anticommunists, old-fashioned patriots, traditionalists – two years ago they all heard what they had always wanted to hear.

¹² Parafraza taka mogłaby mieć następującą postać: *elderly people who identify themselves with the beliefs expressed by the conservative movement of Polish Catholicism, listen to Radio Maryja and support Redemptorist Tadeusz Rydzyk, avid church goers.*

Zabieg ten wiąże się ze stratami w planie konotacyjnym, angielski ekwiwalent jest również znacznie uboższy treściowo. Na poziomie wypowiedzenia wybrane rozwiązanie przynosi korzyści, pozwala bowiem na utrzymanie konwencji wypowiedzi oryginału: w translacie również pojawia się wyliczenie o zbliżonej treści do enumeracji, która wystąpiła w tekście oryginału.

Przytoczone przykłady pokazują, jak silny jest potencjał konotacyjny omawianej jednostki lakunarnej. Jedynie analiza kontekstu ze szczególnym uwzględnieniem jej funkcji oraz aktualizowanych w danym tekście znaczeń pozwala na ocenienie, który ekwiwalent przekładowy okaże się najwłaściwszy w danym tłumaczeniu.

3.2. *Słoik*

We współczesnym języku polskim wyraz *słoik* używany jest w trzech znaczeniach, spośród których dwa, tj., 'niewielkie naczynie szklane przeznaczone do przechowywania różnego rodzaju substancji' oraz 'zawartość takiego naczynia' (USJP 3: 1269), podawane są w podobnej formie w większości słowników ogólnych języka polskiego. Trzecie znaczenie słowa *słoik*, mające charakter metaforyczny, *Wikisłownik* objaśnia następująco: *gw. warsz.* 'osoba tymczasowo mieszkająca w Warszawie'.

Definicja omawianego znaczenia podana jest również na stronie internetowej Tomasza Sadowskiego sloiki.waw.pl. Dowiadujemy się z niej, że: „słoik to osoba zamieszkała w Warszawie, której rodzice mieszkają poza Warszawą”. Po definicji podano szereg pytań, które mają skłonić do refleksji nad semantyką tego wyrazu. Autor wpisu zaleca zastanowienie się nad następującymi kwestiami: Jak daleko od Warszawy musi mieszkać rodzina Słoika, aby spełniał on warunki bycia tymże? Czy po sprowadzeniu rodziców do Warszawy „Słoik” przestaje być „Słoikiem”? Czy rodowity, który kupił mieszkanie, dajmy na to w Pruszkowie i tam się przeprowadził, a do pracy dojeżdża do Warszawy staje się „słoikiem”? Czy „Słoik” zameldowany w Pałacu Kultury jest „Słoikiem”? Czy sierota może być „Słoikiem”? Samo postawienie przytoczonych pytań wskazuje na fakt, że znaczenie omawianego wyrazu jest dość trudne do zdefiniowania.

Przeprowadzone badania ankietowe pokazują, że ma on złożone znaczenie, które obejmuje różne składniki. Odpowiedzi respondentów pokazują, że ich zdaniem ważne są następujące elementy znaczenia: 'ze wsi lub z małego miasteczka' (100%), mieszkająca tymczasowo w Warszawie (100%), 'lub mieszkająca w innym dużym mieście' (82%), 'pracująca tam' (79%), 'lub studiująca' (73%), 'przywożąca jedzenie z rodzinnego domu' (71%), 'korzystająca z pomocy materialnej rodziców' (32%). Metaforyczne użycie słowa *słoik*

ma w odczuciu uczestników badania zabarwienie ironiczne lub pogardliwe. Nazwa ta może być więc nośnikiem oceny negatywnej i emocji: wyraz ten wyraża wówczas niechęć, a nawet pogardę w stosunku do osób przyjezdnych.

Należy jednak podkreślić, że w niektórych kontekstach omawiany wyraz może być neutralny, a nawet – jak zauważyło kilku respondentów – użyty przez daną osobę w odniesieniu do niej samej – może wyrażać dumę z odnoszenia sukcesów zawodowych pomimo pochodzenia z małej miejscowości. W niektórych sytuacjach komunikacyjnych posługiwanie się tą nazwą pełni funkcję identyfikacyjną, używanie jej w stosunku do samego siebie jest wyrazem poczucia przynależności do danej grupy i poczucia solidarności z innymi osobami.

Powyższa analiza ukazuje złożoność omawianego słowa, które w perspektywie kontrastywnej na poziomie systemowym jest jednostką lakunarną, a więc nieposiadającą ekwiwalentu leksykalnego. Jej odpowiednikiem będzie wielowyrazowa parafraza przekazująca znaczenie metaforyczne wyrazu *słoik*, która może mieć na przykład następującą postać: *a person from a town or a village who works in Warsaw (or another big city) and is thought to bring food from their hometown (in jars), which explains the nickname*. Definicja na poziomie systemowym jest punktem wyjścia do analizy potencjalnych ekwiwalentów tłumaczeniowych, spośród których zostanie wybrany najwłaściwszy w danym kontekście.

W perspektywie przekładowej duże znaczenie ma fakt, że analizowana nazwa użyta metaforycznie, podobnie jak wyraz *moher*, ma znaczenie nieprecyzyjne. Istotne jest więc uchwycenie dominanty semantycznej tego słowa i właściwe odczytanie jego wartości stylistycznej. W niektórych kontekstach, tak jak w poniższym przykładzie, znaczenie wyrazu bywa objaśnione w samym tekście:

Słoiki przy okazji wszystkich świąt, dni wolnych i urlopów jadą do domów, by potem wrócić z torbami pełnymi jedzenia. (*Wikisłownik*: hasło *słoik*)

Pozwala to na dosłowne tłumaczenie omawianej nazwy, które można uzupełnić dodaniem informacji o figuratywnym charakterze wyrazu *słoiki*, na przykład za pomocą odpowiedniego operatora metatekstowego:

On days off, holidays and leaves so-called jars, people who came to big cities for work, go home with bags full of food.

Powyższy zabieg, stosowany również często w translacji stałych połączeń wyrazowych o charakterze lakunarnym (por. Čermák 2004), pozwala na wskazanie na wartość stylistyczną tłumaczonego określenia. Wykorzystanie go

w praktyce tłumaczeniowej ma charakter kompensacyjny: przyczynia się do zmniejszenia strat w translacji, sprawiając, że przekaz w nim zawarty jest pełniejszy.

W przypadku użyć omawianego wyrazu bez eksplikacji jego znaczenia w danym tekście tłumaczenie przysparza większych problemów. Przykładowo, jednostka ta występuje w tytule artykułu zamieszczonego na stronie tvnwarszawa.tvn24.pl¹³, który brzmi następująco: *Kierowca zwyzywał pasażera od „słoiów”*. W przekładzie na język angielski trudno jest posłużyć się tłumaczeniem dosłownym: wyraz *słoi* został co prawda wzięty w cudzysłów, co wskazuje na jego niedosłowne użycie, niemniej jednak u angielskiego odbiorcy nie wzbudzi on żadnych skojarzeń, może jedynie wywołać zaciekawienie wynikające z oryginalności inwektywy, na której użycie wskazuje występujący w nagłówku czasownik *zwyzywać*.

Zaproponować można kilka propozycji tłumaczenia przytoczonego tytułu. Jest on nacechowany emocjonalnie i występuje w nim wyraz o dużym potencjale konotacyjnym. Należy pamiętać, że tytuł to szczególny rodzaj komunikatu i tłumaczy się go, analizując jego związki z następującym po nim tekstem. Oznacza to, że tłumacz może dokonać przekładu tytułu w bardzo różny sposób: jego obcojęzyczna postać może być zbliżona do wersji oryginalnej, ale może też być zupełnie inna.

Jedno z rozwiązań translatorskich polega na zastosowaniu angielskiego wyrazu, który pełniłby podobną funkcję w translacji. W przypadku leksemów lakunarnych nie jest możliwe użycie ekwiwalentów, nie wykluczone jest natomiast posłużenie się jednostką języka docelowego, będącą odpowiednikiem funkcjonalnym, na przykład wyrazem *hillbilly*.

Inną techniką jest opuszczenie: tytuł pojawiłby się w tłumaczeniu w postaci skróconej, tj. *Driver Abused Passenger*, czyli *Kierowca zwyzywał pasażera*. Tak jak ma to zawsze miejsce w przypadku stosowania redukcji w przekładzie, dochodzi do znacznych strat: ważny ze stylistycznego punktu widzenia wyraz nie pojawia się w ogóle w angielskiej wersji tytułu. Sformułowany w ten sposób nagłówek jest zrozumiały, jednak znacznie uboższy, jeśli chodzi o przekazywane przez niego znaczenie i ładunek emocjonalny.

Kolejne rozwiązanie to utworzenie tytułu werbalizującego treść, której omawiany nagłówek jest nośnikiem, w inny sposób. Możliwości jest wiele: konieczne wydaje się wyeksponowanie dwóch faktów, mianowicie infor-

¹³ Artykuł ten, opublikowany 7 listopada 2012 r., stanowi relację zajścia, które miało miejsce w autobusie. Pasażer, który chciał kupić bilet u kierowcy, usłyszał następujący komentarz „Wy «słoi» to wiecznie macie problem”. Jak podaje portal, historię tę opisało „Echo Białołęckie”. <http://tvnwarszawa.tvn24.pl/>. Dostęp: 10.02.2014.

macji, że pasażer przyjechał z innego miasta do Warszawy, i tego, że został on obrażony przez kierowcę autobusu. Przykładowym rozwiązaniem może być następująca propozycja: *Bus Driver Abused Passanger 'Cause a Newcomer*. Warto dodać, że sam wyraz w dosłownym tłumaczeniu na angielski może się pojawić w tekście wraz z objaśnieniem, ponieważ ograniczenia dotyczące długości artykułu nie są tak restrykcyjne jak w przypadku tytułu.

Z powyższych rozważań wynika, że w wielu kontekstach jednostka *stóik* pełni funkcję etykiety językowej, co wpływa na to, że bardzo trudno jest odtworzyć ją w translacji. Nieprecyzyjne znaczenie – chyba jeszcze nie do końca ustabilizowane w języku – w połączeniu z dużym potencjałem konotacyjnym decydują o tym, że wyraz ten należy do grupy słów wyjątkowo trudnych w przekładzie.

3.3. *Warszawka/warszawka*

Wśród jednostek lakunarnych występują również nazwy własne¹⁴ oraz formacje pochodzące od nich¹⁵. Należy do nich nazwa *Warszawka*, która ma poświadczenie leksykograficzne. Według *Uniwersalnego słownika języka polskiego* używa się jej, mówiąc 'o sferze towarzyskiej i opiniotwórczej Warszawy' (USJP 4: 351). Derywat ten został utworzony od nazwy *Warszawa* za pomocą sufiksu *-ka*, który został tutaj użyty jako wykładnik deprecjacji i ironii (por. Sarnowski 1991). W materiale pochodzącym z przeprowadzonego badania ankietowego znalazł się również inny zapis omawianej formacji, podany przez jednego z respondentów, mianowicie *Warszafka*. Użycie litery *f* zamiast *w* można interpretować jako środek intensyfikujący ironiczne zabarwienie analizowanej nazwy.

Badanie ankietowe wykazało, że jego uczestnicy odbierają analizowaną jednostkę jako nazwę o złożonej semantyce, za pomocą której można opisywać zarówno 'osoby z Warszawy' (100%), jak i 'osoby nie pochodzące z Warszawy, które przeprowadziły się do stolicy i czują się jej mieszkańcami, utożsamiają się z rodowitymi Warszawiakami i pokazują to za pomocą pewnych zachowań' (67%). Takie rozumienie omawianej nazwy widoczne jest również w wypowiedzi jednego z respondentów, który jako synonim słowa *Warszawka* podał określenie *miasto-wieś*.

¹⁴ W danej wspólnocie językowej są to przede wszystkim nazwy ważne z kulturowego punktu widzenia (zob. Gajda 2004).

¹⁵ Liczne neologizmy utworzone od nazw własnych używane są w języku polityki, często mają one charakter efemeryd (np. *leperiada*), niektóre pozostają w języku na dłużej (np. *kuroniówka*).

Wyraz *Warszawka* ma duży potencjał konotacyjny – respondentom kojarzą się z nim następujące pojęcia: ‘lans, lanserstwo, szpan, życie na pokaz’ (49%), ‘zamożność’ (37%), ‘nowobogacki styl życia’ (11%), ‘posiadanie określonych wykładników statusu, np. drogiego samochodu, markowych ubrań, nowoczesnych gadżetów (36%), bywanie w określonych miejscach’ (22%), ‘zawyżona samoocena, zarozumiałość’ (19%), ‘wydawanie dużej ilości pieniędzy, nieliczenie się z wydatkami’ (9%), ‘prowadzenie ożywionego życia towarzyskiego’ (7%), ‘sztuczność’ (5%), ‘ekstrawagancja’ (4%). Po wyliczeniu skojarzeń w kilku ankietach (11%) pojawiło się również sformułowanie ‘osoby lubiące taki styl życia’. W tym miejscu warto przytoczyć fragment jednej z wypowiedzi: *Kiedy mieszkańcy innych miast mówią o stylu życia w stolicy, używają formy „Ach, ta Warszawka!”*.

Z powyższego przedstawienia wyników ankiet wynika, że znaczenie omawianej jednostki leksykalnej jest rozmyte, a przekazywane przez nią wartościowanie można określić jako silnie negatywne. Ekwiwalent systemowy powinien więc również mieć te dwie cechy, które mogą być przekazywane w różny sposób¹⁶. Bardziej rozbudowany odpowiednik systemowy omawianego wyrażenia mógłby mieć następującą postać: *depreciatively about the opinion-forming part of the society of Warsaw* lub *negatively about opinion-forming and trend-setting elite of Warsaw*.

Dobór ekwiwalentu tłumaczeniowego uwarunkowany jest zawsze kontekstowo, jednak można przyjąć, że wyraz *Warszawka* jest słowem o wyraźnie negatywnym wartościowaniu, dlatego jeśli pojawia się w tekście, z reguły pełni funkcję nośnika oceny. Mogą mu towarzyszyć określenia intensyfikujące wyrażane wartościowanie, tak jak w poniższym fragmencie, w którym nazwa ta została poprzedzona przymiotnikiem *snobistyczna*:

– Dziewczyna, którą kiedyś poznałem, Viga – prawdziwe imię Joanna było dla niej zbyt zwyczajne – nie mogła zdecydować się, czy ma korzenie arystokratyczne czy żydowskie. Po modzie na Indie, tao czy feng shui, snobistyczna „warszawka” nagle zaczęła się interesować kulturą żydowską – śmieje się. [NKJP: trollbarbatus, *Warszawska lobotomia, Dlaczego?*, 23.07.2009]

Na uwagę zasługuje również konwencja wypowiedzi, która jest bardzo ironiczna. Ponadto warto zaznaczyć, że słowo *warszawka* zapisane zostało w cudzysłowie. Zabieg ten można również wykorzystać w tłumaczeniu, tak jak zrobiono to w poniższej propozycji przekładu omawianego fragmentu:

¹⁶ Przykładowo, *Wielki słownik polsko-angielski PWN-Oxford* jako ekwiwalent słowa *warszawka* podaje wyrażenie *the Warsaw glitterati*, kwalifikowany jako określenie potoczne i ironiczne (WSPA: 1209). Wyraz *glitterati* objaśniany jest w słowniku angielsko-polskim w następujący sposób: ‘(celebrities) śmietanka’ (WSAP: 505).

– The girl I once met, Viga – the true name Joanna was too common for her – could not decide whether she is of aristocratic or Jewish origin. After the fashion for India, tao or feng shui the snobbish Warsaw „elite” suddenly started to be interested in Jewish culture – he laughs.

Złożoność semantyczna i konotacyjna nazwy *Warszawka* wiąże się z występowaniem redukcji w translacji. Jako środek kompensacyjny posłużyć mogą amplifikacje wewnątrztekstowe o charakterze eksplikacyjnym, które pozwolą odbiorcy tekstu w pełniejszy sposób zrozumieć specyfikę pojęcia *Warszawka*.

Wyraz ten może pojawiać się w rozmaitych kontekstach i pełnić różne funkcje. W artykule zatytułowanym *Odejście króla Midasa* wyraz *Warszawka* pojawia się we fragmencie, w którym mowa o stylu życia M. Łukasiewicza, a precyzyjniej ujmując, o kontraście między jego organizacją czasu a sposobem funkcjonowania ludzi tworzących grupę określaną tym mianem. Różnicę tę autor artykułu, S. Mizerski, przedstawił w następujący sposób:

Premiera „Ciała” zbiegła się z premierą Eurobanku. Oba przedsięwzięcia okazały się finansowymi sukcesami. Mariusz Łukasiewicz triumfował, podbił salony, coraz więcej czasu spędzał w Warszawie na bankietach. – Był introwertykiem, w życiu prywatnym trochę zagubionym, skrytym i w gruncie rzeczy pełnym kompleksów. *Warszawka* go dowartościowywała. Zaanektowała go, bo miał pieniądze i był zachwycający towarzysko. Ta *warszawka* balowała z nim, tylko potem, kiedy ona spała do południa, on łykał kilka red bulli, wsiadał w swój samolot i leciał budować bank. Jak się okazało, był to wysiłek zbyt wielki – mówi jeden z przyjaciół. [NKJP: S. Mizerski, *Odejście króla Midasa*, „Polityka” 2453, 22.05.204)

Należy odnotować fakt, że w przytoczonym urywku tekstu pojawia się nazwa *Warszawa*, a w kolejnych zdaniach dwa razy użyte zostało słowo *warszawka*.

Słowo *warszawka* ma więc duże znaczenie dla tekstu i powinno mieć swoją reprezentację w translacji. Pojawia się pytanie, w jaki sposób je potraktować w przekładzie. Język angielski ubogi jest w zdrobnienia, więc trudno byłoby odwzorować słowotwórczo omawiane nazwy.

The premiere of the film „Ciało” coincided with the launching of Eurobank. Both undertakings turned out to be financial successes. Mariusz Łukasiewicz triumphed, conquered salons, he spent more and more time in Warsaw at banquets. – He was an introvert, in his private life a bit confused, secretive and in fact full of complexes. So-called, *Warszawka*, the pseudo-elite, boosted his self-esteem. It appropriated him, because he had money and he was socially charming. It had fun together with him, but later while it was sleeping till noon, he gulped a few Red Bulls, got on his plane and flew to build a bank. As it turned out, the effort was too great for him – says one of his friends.

W analizowanym tekście wyraz *warszawka* występuje dwa razy. W pierwszym użyciu zastosowano cytaty z języka polskiego, po którym podano krótką eksplikację znaczenia tego słowa. W przypadku drugiego użycia omawianą nazwę w tekście reprezentuje zaimek *it*. Wprowadzenie go zubaża nieco walory stylistyczne badanego fragmentu, jednak ułatwia recepcję przekładu.

Jak widać z analizy przytoczonych przykładów, tłumacz musi wykazać się dużą kreatywnością, aby odtworzyć jednostkę nie tylko nieistniejącą w języku docelowym, ale i mającą silne osadzenie kulturowe. Dodatkowym problemem jest zachowanie walorów stylistycznych i konotacji wartościujących.

4. Wnioski

W perspektywie kontrastywnej jednostki lakunarne są bezekwiwalentne, czyli nie mają odpowiedników wyrazowych w języku docelowym. Należy jednak podkreślić, że lakunarność stanowi kategorię podlegającą gradacji. Istnieją jednostki lakunarne różnego typu, a wśród nich najbardziej złożony charakter mają jednostki leksykalne o charakterze referencjalnym, o złożonym, nieostrym, rozmytym znaczeniu, zwłaszcza te obdarzone dużym potencjałem konotacyjnym.

Z tego powodu między wyrazami języka wyjściowego a ekwiwalentami opisowymi zachodzą rozmaite relacje. Analizując je na poziomie systemowym należy podkreślić, że wyższy stopień korespondencji międzyjęzykowej będzie występował między wyrazami lakunarnymi neutralnymi pod względem stylistycznym i semantyce znanej nosicielom kultury docelowej, najniższy – w przypadku luk o charakterze kulturowym.

W ujęciu translatorycznym istotną rolę odgrywają uwarunkowania kontekstowe, ponieważ to one determinują dobór ekwiwalentu i od nich tak naprawdę zależy na ile uda się odtworzyć sens przekazywany przez jednostkę przekładową. Spośród wielu form konkurencyjnych jako reprezentacja słowa o charakterze lakunarnym zostaje wybrana ta, która wykazuje korespondencję największej liczby parametrów uwzględnionych w analizie oryginału.

Źródła

Kierowca zwyzywał pasażera od „słoiów”. <http://tvnwarzawa.tvn24.pl/>. Dostęp: 10.02.2014.

ISJP: *Inny słownik języka polskiego*, 2000, red. M. Bańko, t. 1–2, Warszawa.

M: *Macmillan English Dictionary for advanced learners*, 2002, ed. M. Rundell, Oxford.

- NKJP: *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. <http://nkjp.pl/>. Dostęp: 10.04.2014.
- PČS 1: Oliva K. i in., 1994–1995, *Polsko-český slovník*, t. 1–2, Praha.
- Słoiiki warszawskie. sloiki.waw.pl. Dostęp: 12.04.2014.
- SZAWP: *Słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie*, 2010, red. E. Mańczak-Wohlfeld, Warszawa.
- SP: Zimny R., Nowak P., 2009, *Słownik polszczyzny politycznej po roku 1989*, Warszawa.
- SPSz: Kubitsky J., 1995, *Słownik polsko-szwedzki*, Warszawa.
- USJP: *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1–4, Warszawa 2003.
- Wikisłownik: <http://pl.wiktionary.org/>. Dostęp: 10.04.2014.
- WSAP: *Wielki słownik angielsko-polski PWN-Oxford*, 2002, ed. J. Linde-Usiekniewicz, Warszawa.
- WSAP: *Wielki słownik polsko-angielski PWN-Oxford*, 2004, ed. J. Linde-Usiekniewicz, Warszawa.
- WSFJP: Müldner-Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- WSWP 1: Cieśla H., Jamrozik E., Kłos R., *Wielki słownik włosko-polski. Grande dizionario italiano-polacco*, t. 1, Warszawa.
- WSWP 2: Cieśla H., Jamrozik E., Sikora Penazzi J., *Wielki słownik włosko-polski. Grande dizionario italiano-polacco*, t. 2, Warszawa.

Literatura

- Adamska-Sałaciak A., 2012, *Between designer drugs and afterburners: A Lexicographic-Semantic Study of Equivalence*, „Lexicos”, online <http://lexicos.journals.ac.za/pub/article/view/5/43>. Dostęp: 16.11.2012.
- Bentivogli L., Pianta E., 2000, *Looking for lexical gaps*, [w:] *Proceedings of the Ninth EURALEX International Congress*, eds U. Heid et al., Stuttgart, s. 663–669.
- Burkhanov I., 2003, *Translation: Theoretical Prerequisites*, Rzeszów.
- Cvilkaite J., 2006, *Lexical Gaps. Resolution by Functionally Complete Units of Translation*. „Darbai ir Dienos”, No 45, s. 127–141.
- Čermák F., 2004, *Text introducers of proverbs and other idioms*, [w:] *Phraseologismen als Gegenstandsprach- und kulturwissenschaftlicher Forschung*, eds C. Földes, J. Wirrer, Hohengehren, s. 27–46.
- Dagut M., 1981, *Semantic „Voids” as a Problem in the Translation Process*, „Poetics Today”, Vol. 2, No. 4, *Translation Theory and Intercultural Relations* (Summer-Autumn 1981), s. 61–71.
- Dobrovol'skij D., 2011, *Cross-linguistic equivalence of idioms: does it really exist?*, [w:] *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, eds A. Pamies, D. Dobrovol'skij, Baltmannsweiler, s. 7–24.

- EJO: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław–Warszawa–Kraków 1999.
- Ertelt-Vieth A., 2003, *How to Analyze and Handle Cultural Gaps in German Everyday Life (from the Perspective of Exchange Students)*. „E-Journal Interculture-Online”, No. 4, s. 1–25: <http://www.interculture-online.info>, dostęp: 10.04.2014.
- Gajda S., 2004, *Narodowokulturowy składnik znaczenia nazw własnych w aspekcie edukacyjnym*, [w:] *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice, s. 21–28.
- Głaz A., 1998, *Profilowanie pojęć w tekście a jego (nie)przekładalność*, [w:] *Profilowanie w języku i tekście*, red. J. Bartmiński, R. Rokarski, Lublin, s. 185–194.
- Grodzki E., 2003, *Using Lacuna Theory to Detect Cultural Differences in American and German Automotive Advertising*. Frankfurt/Main.
- Jolowicz J. O., 2006, *Lacuna Theory in Intercultural Communication: Focus on axiological lacunae*, „Voprosy psikholingvistiki”, No. 3 (10), s. 1–16.
- Kade O., 1968, *Zufall und Gesetzmässigkeit in der Übersetzung*, Leipzig.
- Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, 2006, Hrg. I. Panasiuk, H. Schröder, Berlin.
- Lehrer A., 1970, *Notes on lexical gaps*. „Journal of Linguistics”, No. 6 (2), s. 257–261.
- , 1974, *Semantic fields and lexical structure*, Amsterdam.
- Lewicki R., 1993, *Konotacja obcości w przekładzie*, Lublin.
- Markovina I., 1993, *Interkulturelle Kommunikation: Eliminierung der kulturologischen Lakunen. Sprache, Kultur, Identität: Selbst- und Fremdwahrnehmungen in Ost- und Westeuropa*. Hrg. A. Ertelt-Vieth, Frankfurt/Main, s. 174–178.
- MEP: *Mała encyklopedia przekadoznawstwa*, 2000, red. U. Dąbska-Prokop, Częstochowa.
- Panasiuk I., 2005, *Kulturelle Aspekte der Übersetzung: Anwendung des ethnopsycholinguistischen Lakunen-Modells*, Münster.
- , 2009, *Definition of the Lacuna Phenomenon in the Theory of Translation*. „Voprosy psikholingvistiki”, 3 (10), s. 42–46.
- Potent M., 2009, „*Lęk i drżenie*” – *emocje wywołane przez skojarzenia ze starością (na podstawie wypowiedzi licealistów)*, [w:] *Rejestr emocjonalny języka*, red. K. Wojtczuk, V. Machnicka, Siedlce, s. 157–164.
- Sard H., 2006, *Examples of Lacunae Tension in the American Perception of Russian Culture (Through Analysis of Art Films)*, [w:] *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Hrg. I. Panasiuk, H. Schröder, Berlin, s. 267–271.
- Sarnowski M., 1991, *Deminutivum jako znak ironii*, [w:] *Język a Kultura*, t. 3: *Wartości w języku i kulturze*, red. J. Puzyńska, J. Anusiewicz, Wrocław, s. 41–50.
- Schröder H., 2006, „*Lacunae*” and the Covert Problems of Understanding Texts from Foreign Cultures, [w:] *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Hrg. I. Panasiuk, H. Schröder, Berlin, s. 72–84.
- SDTT: *Słownik dydaktyczny terminologii translatorycznej*, 1991, red. nauk. Ju. Lukszyn, Warszawa.

- Sorokin Ju., Markovina I., 1989, *Nacional'no-kul'turnaja specyfika chudożestvennogo teksta. Konspekt lekcij*, Moskwa.
- Sternin I., Sternina, M., 2003, *Russian and American Communicative Behaviour*, Voronezh.
- Szerszunowicz J., 2013a, *Lakunarność jednostki Matka Polka a jej dwujęzyczny opis słownikowy*, „Prace Językoznawcze” XV/2, s. 69–82.
- , 2013b, *On Lacunae in Contrastive Phraseology*, [w:] *Phraseologie im interlingualen und interkulturellen Kontakt. Phraseology in Interlingual and Intercultural Contact*, eds M. Fabčić, S. Fiedler, J. Szerszunowicz, Bielsko-Biała, Budapest, Kansas, Maribor, Praha, s. 161–175.
- , 2014, *Lacunary Jokes as a Translation Problem*, [w:] *Scala Naturae. Festschrift in Honour of Arvo Krikmann*, eds A. Baran, L. Laineste, P. Voolaid, Tartu, s. 305–322.
- Taylor Ch., 1998, *Language to Language. A practical and theoretical guide for Italian/English translation*, Cambridge.
- Turunen N., 2006, *Feststellung von Lakunen im finnischen Russischunterricht*, [w:] *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Hrsgs I. Panasiuk, H. Schröder. Berlin, s. 260–266.
- TT: *Terminologia tłumaczenia*, 2006, red. nauk. J. Delisle, H. Lee-Jahnke, M.C. Cormier, Poznań.
- TTT: *Tezaurus terminologii translatorskiej*, 1993, red. nauk. J. Lukszyn, Warszawa 1993.
- Vinay J., Darbelnet J., 1957, *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Paris.
- Wierzbicka A., 1992, *Semantics, Culture and Cognition*, New York–Oxford.
- Wipprecht C., 2005, *The concept of 'field' and 'gap'*. Norderstedt.
- Witaszek-Samborska M., 2005, *Studia nas słownictwem kulinarnym we współczesnej polszczyźnie*, Poznań.

Meaning and connotations of lexical referential gaps in a contrastive perspective

Summary

The paper discusses lexical lacunae, i.e. gaps, of referential character in a cross-linguistic and cross-cultural perspective. The brief presentation of the phenomenon of lacunarity is followed by the description of equivalence and its kinds, i.e. systematic and translational. Then the typology of systematic equivalents is characterised and the notion of translational equivalent is explained. The core part of the paper is composed of case studies, in which three Polish lexical units of lacunary character are analyzed (*moher*, *stoik*, *Warszawka/warszawka*) with a view of determining their systematic and translational equivalents.

Key words: word, referential gaps, meaning, connotation, culture

Słowa-klucze: wyraz, luka referencyjna, znaczenie, konotacja, kultura